

V. IN MEMORIAM

Wojciech M. Bartel 1923 - 1992

W dniu 2 września 1992 roku zmarł dr habil. Wojciech M. Bartel, profesor zwyczajny przy Katedrze Powszechnej Historii Państwa i Prawa Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierownik Katedry Historii Prawa Kościelnego.

Całe swoje życie związany był z Krakowem. Tu urodził się 27 XII 1923 roku w rodzinie urzędniczej, ukończył szkołę podstawową i średnią. Tu pracował podczas okupacji niemieckiej i zdawał w tajnym nauczaniu 1944 roku egzamin maturalny. Po odbyciu służby wojskowej w 1945 roku, wpisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, który ukończył w 1949 roku.

Aplikował w Prokuraturii Generalnej, ale równocześnie od 1949 roku podjął pracę w Uniwersytecie Jagiellońskim jako asystent przy Katedrze Powszechnej Historii Ustrojów Państwowych i Prawa (tak brzmiała wówczas jej urzędowa nazwa). Starszym asystentem został w 1951 r., adiunktem w 1955 r. Podkreślić należy, iż - jak całemu ówczesnemu pokoleniu pracowników naukowych - zaburzyło Mu drogę naukową zniesienie w 1951 r. doktoratu i wprowadzenie w to miejsce niepopularnej, na radzieckich wzorach opartej „kandydatury nauk”. Dopiero po kolejnej zmianie ustawy, doktoryzował się w 1959 roku, pod opieką prof. dra Adama Vetulaniego jako promotora. Habilitował się w 1965 r. w zakresie Powszechnej Historii Państwa i Prawa oraz Historii Państwa i Prawa Polskiego, etat docenta uzyskał w 1967 r. Profesorem nadzwyczajnym został w 1977, zwyczajnym w 1991 r. Jego staraniem przywrócony został Zakład (potem Katedra) Historii Prawa Kościelnego.

W Uniwersytecie Jagiellońskim, poza licznymi obowiązkami dydaktycznymi na studiach stacjonarnych i zaocznych, pełnił szereg pracochłonnych obowiązków. W latach 1981-1987 piastował przez dwie kadencje funkcję dziekana Wydziału Prawa i Administracji. Przez szereg lat, do ostatnich chwil życia, reprezentował Wydział Prawa w Senacie Uniwersytetu. Uczestniczył w komitetach redakcyjnych wielu czasopism naukowych. Był członkiem Rady Muzeum U. J., Komisji Prawniczej Krakowskiego Oddziału PAN, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, członkiem zagranicznym Selden Society, Société d'Histoire de Droit. W 1992 roku wszedł w skład Polskiej Akademii Umiejętności jako członek zwyczajny.

Działalność naukowa Wojciecha Bartla zgrupować się da w czterech dziedzinach; są to: Historia państwa i prawa polskiego, Powszechna historia państwa i prawa, Dzieje prawa kanonicznego, Historia nauki.

Badania polonistyczne rozpoczął od studiów nad ustrojem i prawem Insurekcji kościuszkowskiej, poczem poszerzył je z czasem na całość polskiego nurtu wyzwolenczego w XIX wieku. Interesowała Go ta problematyka nie z polityczno-militarnej, ale z ustrojowo-prawnej i doktrynalnej perspektywy.

Pierwszą Jego publikacją w tej dziedzinie była rozprawa *Dozory w Insurekcji kościuszkowskiej* (1954), następną - wspólnie z Janem Baszkiewiczem, Władysławem Rostockim i Wacławem Zienkiewiczem - *Elementy burżuazyjno-demokratyczne w ustroju Powstania kościuszkowskiego*. Wreszcie pojawiła się obszerna monografia, stanowiąca podstawę przewodu doktorskiego: *Ustrój*

władz cywilnych Powstania kościuszkowskiego (1959). W oparciu o bogaty materiał źródłowy, w niejednym wypadku wykorzystywany po raz pierwszy, przedstawiona została wyczerpująco instytucja Naczelnika powstania, ustroj władz kolegialnych: Rady Zastępczej Tymczasowej i Rady Najwyższej Narodowej, ustroj władz terenowych, organizacja wymiaru sprawiedliwości. Genezę instytucji ustrojowych powstańczych wiązał z uprzednim rozwojem ustroju Rzeczypospolitej szlacheckiej, wywodząc niektóre z nich z form ustrojowych konfederackich. Wysoko oceniona przez takich badaczy jak Bogusław Leśnodorski, Andrzej Zahorski, Stanisław Herbst, do dziś stanowi ostatnie słowo nauki w tym zakresie; jedynie w dziedzinie powstańczego wymiaru sprawiedliwości badania Jego rozwinął i poprowadził dalej Adam Lityński.

Nie rezygnując z tej problematyki, zajął się w dalszym ciągu prawnoustrojowymi instytucjami powstańczymi epoki porozbiorowej. Należy tu między innymi wymienić obszerne studium *Revolucja krakowska 1846 roku na tle niektórych koncepcji społeczno-politycznych lat 1831-1846* (drukowana wcześniej, 1957 roku, choć napisana później niż monografia o ustroju władz Insurekcji). Z tym wiązały się dalsze studia nad dziejami Krakowa i Galicji: *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa 1815-1846* (1976), rozdział temu poświęcony w III tomie *Historii państwa i prawa Polski* pod redakcją Juliusza Bardacha i Moniki Senkowskiej-Gluck (1981) oraz *Zgromadzenie reprezentantów Wolnego Miasta Krakowa* (1983, 1984). Do dalszych, „galicyjskich” już studiów zaliczyć należy rozprawę *Michał Bobrzyński 1849-1935* (1972) oraz *Galicyjska Rada Szkolna Krajowa* (1980).

Jako osobny nurt w działalności naukowej Wojciecha M. Bartla wymienić należy powszechną historię państwa i prawa. Zajmował się tu, jako współpracownik edycji „Oesterreichisches Biographisches Lexicon” problematyką austriacką, przede wszystkim jednak - angielską. Opublikował monografię pod tytułem *Ochrona wolności osobistej na tle rozwoju państwowości anglosaskiej Brytanii* (1965), która stanowiła podstawę przewodu habilitacyjnego i oceniana była przez Michała Szczanieckiego, Michała Patkaniowskiego, Leszka Winowskiego, Konstantego Grzybowskiego i Adama Vetulaniego. Tematy tego rodzaju rzadko się w naszej nauce historycznoprawnej porusza - autorzy takich prac muszą bowiem posiadać wiedzę źródłową i opanować konieczny po temu warsztat na równi z badaczami z danego kraju - dystans zaś, jaki mają do tej problematyki, ułatwia formułowanie wniosków w pełni oryginalnych. Nazwać to można „czystą” powszechną historią państwa i prawa, w odróżnieniu od tej, którą uprawia się w Polsce z uwagi na potrzebę poznania ustroju państw sąsiednich: Prus, Austrii i Rosji. Kontynuował tę problematykę Wojciech Bartel w drobniejszych artykułach i recenzjach.

Dzieje prawa kanonicznego to dziedzina, która w Jego pracy naukowej stanowiła „spadek” po profesorze Adamie Vetulanim; za jego bowiem ucznia - w równej mierze jak i Michała Patkaniowskiego - zawsze się uważał. Prowadził w tym zakresie cieszący się dużym zainteresowaniem młodzieży wykład fakultatywny w Uniwersytecie oraz zajęcia w Papieskiej Akademii Teologicznej, opublikował kilka artykułów i rozpraw, w tym *Z dziejów kanonistyki na Wydziale Prawa U. J.* (1966).

Studia z dziejów nauki to przede wszystkim badania poświęcone historii uniwersytetów, zwłaszcza Uniwersytetu Jagiellońskiego, jego poszczególnych wydziałów, a także szereg prac dla Polskiego Słownika Biograficznego. Kiedy Michał Patkaniowski opublikował swą obszerną monografię poświęconą dziejom Wydziału Prawa U. J. od reformy kołłątajowskiej do końca XIX wieku, Wojciech M. Bartel postanowił wypełnić lukę, jaka powstała w stosunku do czasów wcześniejszych i przedstawił *„Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego przed reformą kołłątajowską”* (1970). Dla zbiorowej edycji „Dziejów nauki polskiej” pod redakcją Bogdana Suchodolskiego opracował *Nauki prawne w latach 1796-1862*, prowadził też badania nad historią zniszczonego po drugiej wojnie światowej Wydziału Teologicznego U. J.

Oceniając w całości dorobek czterdziestu lat pracy naukowej Wojciecha M. Bartla, podkreślić należy następujące tego dorobku cechy:

Szeroki wachlarz merytoryczny (od kwerend archiwalnych i wydawnictw źródłowych po prace konstrukcyjne, zarówno warsztatowe jak i popularyzujące) oraz tematyczny, obejmujący wspomniane cztery grupy zagadnień, z zakresu: historii państwa i prawa polskiego, powszechnej historii państwa i prawa (głównie ustroju Anglii), dziejów prawa kanonicznego, historii nauki.

Bogata podstawa źródłowa, od archiwalnej poczynszy, publikowanych przezeń prac. W analizie źródłowej unikał zawsze wniosków zbyt efektownych i hipotez nie dość mocno uzasadnionych; z tego powodu zarzucano Mu nawet niekiedy zbytnią ostrożność i dążenie do wyważania.

Wprawne posługiwanie się metodą porównawczą, szczególnie ważną w dziedzinie powszechnej historii państwa i prawa. Wprawdzie unikał nadmiernego okcydentalizmu, ale wielokrotnie dawał wyraz przekonaniu, że w rozwoju polskiej kultury prawnej przynależność do kręgu łacińskiego odegrała pierwszoplanową rolę.

Podjmowanie się nie zawsze wdzięcznych choć nader pożytecznych zadań w postaci kontynuacji prac przez kogoś innego rozpoczętych i przerwanych. Po śmierci profesora Adama Vetulaniego uporządkował jego spuściznę w dziedzinie kanonistyki i kontynuował niektóre z badań; przede wszystkim zaś zrealizował jego program, aby natychmiast - gdy tylko czasy na to zezwolały - odbudować zlikwidowaną w czasach stalinowskich Katedrę historii prawa kanonicznego. Doprowadził do końca i pogłębił studia, rozpoczęte przez profesora Szczęsnego Wachholza, którego *Rzeczpospolita Krakowska* (Kraków 1957) omawia dzieje tego niewielkiego acz interesującego tworu politycznego tylko do 1830 roku. Uzupełnił lukę pozostawioną przez profesora Michała Patkaniowskiego w studiach nad dziejami Wydziału Prawa U. J. Dla osobistego dorobku badacza prace takie znaczą mniej i pozostają - jako kontynuacje - w cieniu; dla ogólnego interesu nauki są nader wartościowe, tworząc ciągłość badań.

Niechęć do ostrych polemik, unikanie starć zbyt żywych, niezgodnych z zasadą *suaviter in modo, fortiter in re*. Była to zarówno konkretna Jego cecha temperamentu, jak i szacunek dla poglądów przeciwnika.

Znakomita znajomość literatury naukowej, a także ogólnego podłoża kulturowego (równości w zakresie literatury pięknej), co też wynikało z biegłej znajomości języków obcych: angielskiego, niemieckiego, francuskiego. Ułatwiała to Wojciechowi Bartłowi kontakty międzynarodowe, czynny udział w kongresach i zjazdach (Włochy, Austria, Anglia), współpracę z wielu organizacjami naukowymi - wszystko to składało się na godne reprezentowanie nauki polskiej zagranicą.

Ceniony dydaktyk, człowiek surowy dla siebie, wyrozumiały i serdeczny dla innych, cieszył się zasłużoną popularnością wśród młodzieży, głębokim szacunkiem wśród kolegów. Jego działania pozostawały zawsze w zgodzie z zasadami, w które głęboko wierzył. Nielatwo przyjdzie środowisku historyczno-prawnemu wypełnić lukę, która z Jego odejściem powstała.

STANISŁAW GRODZISKI (Kraków)

